

ERIK VRENKO
EMIL MILAN PINTAR

Raziskovalna politika danes in jutri

1. Izhodišča

Gospodarska kriza je dosegla razmere, v katerih moramo pričakovati naglo upadanje sredstev za znanost. Naraščanje števila podjetij, ki ne plačujejo prispevkov za družbene dejavnosti, je ne le obremenilo preostale preko realne mere, temveč tudi že neposredno ogrozilo zdravstvo, ki se je znašlo pred izgubami, nerešljivimi brez spremembe v sistemu. Znanost bo prizadeta v naslednjih mesecih, vendar zato še bolj: ker se financira v celoti skozi »programe«, njihovo upadanje ne bo delovalo tako izzivalno kot izgube v zdravstvu, zato javnost ne bo ustrezno reagirala, če v raziskovalni politiki ne pripravimo pravočasno ustreznih ukrepov.

Po drugi strani pa je financiranje znanosti skozi programe bolj navidezno kot dejansko. Takoj ko se sredstva za programe identificirajo kot sredstva raziskovalnih organizacij, pričnejo funkcionirati znotraj štirideset let uveljavljajoče se logike socialne varnosti; v tem smislu so tudi raziskovalne organizacije predvsem organizacije združenega dela, z vsemi značilnostmi, ki jih najdemo v drugih družbenih dejavnostih, pa tudi v gospodarstvu. Temeljna značilnost se razkriva v relativno premajhnih pristojnostih poslovnih delavcev na eni strani ter monopolizaciji delovnega mesta na drugi strani.

Pri tem ne moremo mimo ugotovitve, da bi prav znanost, kolikor se lahko organizira v razvojne projekte, morala postati sprožilni element hitrejšega prestrukturiranja gospodarstva v celoti in s tem eden od vzgonskih pritiskov za naslednje obdobje družbenega razvoja.

V raziskovalni politiki morata torej biti predvsem dva cilja:

- obvladati težave in zaustaviti negativne trende, ki jih že povzroča sedanje upadanje sredstev in ki se bo prav gotovo nadaljevalo tudi v letih 1989 in 1990, in
- prepoznati tiste raziskovalne skupine in projekte, ki se že lahko vključijo v pospešeno reševanje aktualnih proizvodnih, organizacijskih, ekoloških in drugih družbenih vprašanj.

2. Strateške naloge

Dosedanje analize so pokazale, da bi se kazalo osredotočiti na nekaj temeljnih nalog, katerih rešitev bo nedvomno pomenila prelomnico v trendih in potegnili za seboj reševanje tudi drugih obrobnih vprašanj. Te strateške naloge so predvsem:

Utrditev raziskovalnih skupin, zagotovitev njihove primerne strukturiranosti,

vzpostavitev boljših razmer za njihovo delo in povečana profesionalizacija tega dela.

V tej zgoščenih opredelitvi se kaže usmeritev v reševanje celega niza vprašanj, na katera so opozorile analize v poslednjem obdobju. Kažejo se z upadanjem profesionalnosti dela. Znanosti v svetu tako hitro napredujejo, da naši inštituti čedalje težje zagotavljajo kritično maso raziskovalnega potenciala in infrastrukturne pogoje za normalno raziskovalno delo. Le še največjim dobro organiziranim inštitutom, kot so IJS v naravoslovju, KIBK v tehniki, IER v ekonomiji itd. uspeva organizirati skupinsko raziskovalno delo. Večjemu delu drugih, zlasti majhnih in slabše organiziranih inštitutov, to uspeva v čedalje manjšem obsegu: pa tudi v teh boljših inštitutih je opazna težnja, da posamezniki beže iz boljše in s skupinami zasedenih znanstvenih področij v periferna področja, za katera niso ustrezno kadrovske ekipirani niti opremljeni, vendar je to včasih mogoče razumeti ali pa samo prikazati kot interdisciplinarno sodelovanje.

Posledice na dolgi rok so neprimerne za položaj znanosti: še hitreje kot celoten obseg upada obseg sredstev za raziskovalno infrastrukturo, to pa pomeni, da postaja raziskovalno delo relativno vse slabše opremljeno, vse manj povezano med seboj in s tujino, vse manj ciljno naravnano, vse manj ovrednoteno in s tem razvojno relevantno.

To je stroga ugotovitev in v raziskovalni sferi, ki ji ne gre odrekati velikih prizadevanj, pogosto sproža napetosti. Je pa to tudi razumljivo: do nje se ni mogoče dokopati s položaja aktivnega raziskovalca na posameznem področju, temveč le iz analitične distance, ki omogoča zagledanje bistvenih dogajanj v celotni sferi.

Reševanje tega kompleksa vprašanj lahko poteka le z zaostrovanjem kriterijev, ki bodo utrdili delo kakovostnih skupin. Če poskušamo samo naštetih nekaj teh kriterijev, potem so to:

- stabilizacija financiranja kakovostnih raziskovalnih skupin v daljšem obdobju (prehod z letnih na petletne pogodbe),
- zagotovitev, da bodo te skupine vodili uveljavljeni strokovnjaki, ki bodo s svojim ugledom jamčili za kakovost raziskovalnih procesov,
- uveljavitev ustrezne starostne (obvezna vključenost mladih raziskovalcev) in izobrazbene (obvezna prisotnost raziskovalcev z mednarodno bibliografijo in živimi zvezami) strukture,
- selektivno izločanje raziskovalcev, ki se jim v določenem obdobju ni uspelo uveljaviti kot znanstveniki, niti se jim ni uspelo vključiti v mednarodne raziskave in objavljati v tujini.

Vzporedno z uveljavljanjem teh vsebinskih kriterijev pa je treba vsem kakovostnim raziskovalnim skupinam zagotoviti ustrezne razmere za delo: dokumentacijo in informacijske centre, stike s tujino in publicistiko, predvsem pa opremo. Naloga Raziskovalne skupnosti je, da prepreči drobitev in trošenje teh sredstev za opremo: skoraj se ni možno izogniti načelu, da bi kazalo to opremo v prihodnjem obdobju zagotavljati tako, da bo omogočala in zahtevala večjo koncentracijo raziskovalnih procesov ob upoštevanju načela slovenskega policentrizma. Z nobeno analizo doslej nam ni uspelo opravičiti sedanje prakse, da ima na primer v družboslovju vsak inštitut svojo knjižnico in dokumentacijo ali da se z istimi naravoslovnimi raziskavami ukvarja po pet ali celo več skupin, od katerih ima samo ena vsaj približno kritično maso in vsaj približno potrebno opremo. V tem smislu je dosežanja usmeritev politike RSS prav gotovo neprimerna.

Koncentracija in ciljna usmeritev uporabno naravnanih projektov ter uveljavi-

tev metodologije, ki omogočajo sprotno spremljanje dela in evaluacijo doseženih rezultatov.

Pri dosedanjem delu RSS in PORS se je uveljavilo razmerje, ki je edinstveno v svetu. Za fundamentalne raziskave namenjamo približno 10-krat več sredstev kot za aplikativne, torej ravno obratno kot v razvitih državah, to pa je hkrati tudi že del odgovora, zakaj toliko idej in rezultatov konča v elaboratih, tako malo pa v proizvodni in drugi praksi. Reševanje tega neskladja ne sme potekati v krčenju fundamentalnega programa, temveč v naglem porastu aplikativnega, toda ne kot programa dvanajstih PORS, ki poskrbijo za temeljito drobitev vsakega procesa. Dokaz teh tez je podatek, da so v povprečju tako imenovani »razvojni projekti PORS« po obsegu manjši kot fundamentalne raziskave. Uveljavljena metodologija ne samo da spodbuja to drobitev, temveč omogoča tudi navidezno sofinanciranje iz podjetij, posledica česar niso le manjša sredstva, temveč tudi manjši interes podjetij za raziskave same in za njihove rezultate.

To vprašanje je mogoče reševati le v smeri oblikovanja tehnološkega programa, v katerega pa bodo podjetja dejansko vezala sredstva na podlagi svojega interesa. Točneje, kadar bodo svoje raziskave oblikovala kot raziskave, ki presejajo interes enega samega podjetja in vanje vključila raziskovalni potencial iz inštitutov, saj bi v tem tehnološkem programu lahko obogatila svoja sredstva.

Tako zastavljeni cilj zahteva spremembo organiziranosti in metodologije PORS-ov.

Racionalizacija sistema upravljanja, ki bi sprostila pomembne raziskovalne kapacitete (do 20.000 delovnih dni ali približno 100 vrhunskih raziskovalcev) in omogočila sprejemanje odločitev v realnem času.

S spremembo statuta Raziskovalne skupnosti Slovenije bi bilo treba zmanjšati število organov v RSS in članov teh organov, natančneje določiti njihove pristojnosti in enopomensko izpeljati upravni postopek, obenem pa zagotoviti njihovo delovno koordinacijo nasproti skupščini. Prav tako ni brez tehtnega premisleka zavreči idejo, da se v RSS v celoti prenesejo sredstva za visokošolsko izobraževanje in upravljanje z njimi – seveda ob ustrezni korekciji tega sistema.

Upravni mehanizem je najbolj deformiran v PORS-ih, kjer več kot 800 (po nekaterih podatkih celo več kot 1000) funkcionarjev odloča o približno 4 milijardah din. Skupščinska razprava bo dala ustrezne usmeritve, nato pa bi kazalo s spremembo pravnih norm zagotoviti racionalno zbiranje sredstev za ta enotni tehnološki program in upravljanje z njim.

3. Sklep

To so le nekatere zgolj skicirane naloge raziskovalne politike v tem obdobju. Njihov namen je, da z aktivno politiko in pravočasnim ukrepanjem preprečimo hujše deformacije ali blokade v sistemu raziskovalne dejavnosti oziroma da oblikujemo tiste osnove, na katerih bo mogoče zasnovati pospešen razvoj znanosti, ki ga zahteva načrtovana preobrazba družbe, zlasti njenega gospodarskega kompleksa. Seveda pa preobrazbe ne bo, če je ne bo spodbudila tudi razvojno naravnana znanost; tako se prav spremembe v znanosti kažejo kot ključ širših družbenih sprememb.